

İÇ SAVAŞTAN BÖLGESEL İSTİKRARSIZLIĞA: SURIYE KRİZİNİN TÜRKİYE'YE FATURASI

FROM CIVIL WAR TO INSTABILITY: THE IMPACT OF SYRIAN CRISES ON TURKEY

Yrd. Doç. Dr. Nurettin ALTUNDEĞER¹
M. Ertuğrul YILMAZ²

ÖZ

Arap Baharının etkisiyle Suriye'de başlayan iç karışıklık ve rejim aleyhtarı gösteriler kısa sürede hem Suriye'yi hem de çevresindeki ülkeleri derinden etkilemiş ve sonunun nereye varacağı belli olmayan bir dönemi başlatmıştır. Yaşanan krizin ortaya çıkardığı en büyük sorunların başında yaşanan siyasi istikrarsızlık ve belirsizlik gelmektedir. Bu istikrarsız ortam, Suriye'ye komşu olan ve bu süreçte direkt olarak müdahil olan Türkiye'yi doğrudan ve dolaylı olarak birçok sorunla baş başa bırakmıştır. Gerek bölgedeki istikrarsızlığın yol açtığı problemlerden, gerekse Türkiye-Suriye ikili ilişkilerinin bozulmasından doğan siyasi, ekonomik ve toplumsal sorunlardan kaynaklanan olumsuzluklar yaşanmıştır ve yaşanmaya da devam etmektedir. Ülkedeki savaş, milyonlarca Suriyelinin başka ülkelere sığınmasına neden olmuştur ve bu ülkelerin başında da Türkiye gelmektedir. Bu makale, Arap Baharı rüzgârının Suriye'ye sıçraması sonucu ortaya çıkan krizin oluşturduğu siyasi istikrarsızlığın doğrudan ve dolaylı olarak Türkiye'ye etkilerini inceleyecektir. Uluslararası aktörlerin bu krizi çözmeye pek yanaşmamaları uzun yıllar Suriye'de istikrarın yakalanamayacağını ve bölgesel bir istikrarsızlık kaynağı olmaya devam edeceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Suriye, Türkiye, İstikrarsızlık, İç Savaş, Sığınmacılar.

Jel Kodu: F51

ABSTRACT

The anti-regime protests and civil unrest that has started in Syria right after the Arab Spring has affected the country and its immediate neighborhood and started an era of uncertainty. Among the biggest problems created by the civil war in Syria is uncertainty in the region and political instability. The chaotic environment prevalent in the country has also directly and indirectly affected neighboring country Turkey and left it with many problems. Turkey, as a country that has been interfering in the crises in Syria, is experiencing political, economic and social problems and will continue to do so due to the turmoil in the region and the deteriorating relations with Syria. The civil war in Syria resulted in the relocation of millions of people from their homes seeking refuge in the neighboring countries, Turkey being one of the top destinations. This article examines the direct and indirect impact of the instability on Turkey created by the crises in Syria after Arab Spring. With the crises going on for years and likely to continue in the future because of the global powers refraining from moving forward with constructive policies, the crises in Syria will be a source of great concern and instability in the region.

Keywords: Syria, Turkey, Instability, Civil War, Refugees

Jel Code: F51

¹ Turgut Özal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, naltundeger@turgutozal.edu.tr

² Turgut Özal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Master Öğrencisi, m.ertugrulyilmaz@gmail.com

1. GİRİŞ

Darbe sonrası halk oylamasıyla devlet başkanı seçilen Hafız Esed uzun yıllar ülkeyi Baasçı ve otoriter bir rejimle yönetmiştir. Suriye’de 1963’ten beri yürürlükte olan, toplanma ve hareket özgürlüğü de dâhil pek çok temel hakkı yasaklayan, güvenliğe tehdit oluşturduğu şüphesiyle kişilerin tutuklanabilmesi gibi hakları kolluk güçlerine veren olağanüstü hal yasaları Suriyeli yöneticilere önemli yetkiler vermiş ve ülkede tam bir siyasi baskı ortamı oluşmasına neden olmuştur. Orta Doğu’da yaşanan ayaklanmaların Suriye’ye sıçramasına bu açıdan bakılacak olursa bunu doğal bir gelişme olarak kabul etmek gerekir. Hafız Esed’den sonra Beşşar Esed’da yönetime geldiğinde aynı baskıcı tutumu sürdürmeye devam etmiş ve bu da Suriye’de geri dönüşü olmayan sonuçlara yol açmıştır. Nitekim, Aralık 2010’da Tunus’ta başlayan ve kısa zamanda Arap dünyasına yayılan halk hareketleri Tunus, Mısır, Libya ve Yemen’de mevcut hükümetleri değiştirmiş ve nitekim bu ateş 2011 Martında da Suriye’ye sıçramıştır.

Suriye Soğuk Savaş süresince Orta Doğu’ya yönelik yürütülen politikaların merkezinde ve bölgeye yönelik politika izleyen güçler açısından önemli bir aktör olarak yer almıştır. Soğuk savaş sonrası stratejik önemini kaybetmeyen Suriye’de ülkenin başına geçen Beşşar Esed, Suriye’nin dış dünyayla entegrasyonu için önemli bir fırsat olmuştur. Esed, görevinin ilk dönemlerinde bu bağlamda hareket etse de zamanla babası Hafız Esed’den de ileri gidecek uygulamalar yapmaya başlamıştır.

Arap baharı ile ortaya çıkan demokratik talepler ve istekler karşısında baskıcı bir tutum sergileyen Esed rejimi kendi halkına silah doğrultmuş ve bu süreç Suriye’de rejim yanlıları ile rejim karşıtlarının kanlı çatışmalar yaşadığı bir krize dönüşmüştür. Özellikle ABD, Rusya, Çin, İran, Türkiye, Fransa, İngiltere gibi küresel ve bölgesel aktörlerin Orta Doğu’daki çıkar ve menfaatlerinin Suriye üzerinden dolaylı yolla çatışmasından, kriz içinden çıkılmaz bir duruma dönüşmüştür (Hughes, 2014:522-538).

2011 Mart ayından itibaren Suriye’de protestoların giderek şiddetlenmesi, Suriye yönetimine çeşitli reform vaatlerinde bulunma ihtiyacını hissettirmiştir. Suriye lideri Beşşar Esed devam eden protesto gösterilerinde tutuklanan herkesin serbest bırakılacağını açıklayıp, protestocuların meşru taleplerinin de değerlendirileceğini söylemiştir. Ayrıca, Esed yönetimi 1963’ten beri devam olağanüstü hal uygulamasının sona erdirilmesinin de düşünüleceğini vaat etmiştir (BBC Türkçe, 2011). Fakat gerek Esed rejiminin verdiği bu sözleri tutmaması, gerekse muhaliflerce yapılması taahhüt edilen reformların yetersiz bulunması krizi daha da büyütmüş ve kriz tam anlamıyla bir iç savaşa dönüşmüştür.

Demokratikleşme yolunda bölgede önemli bir gelişme olarak değerlendirilen Arap Baharı süreci, Orta Doğu’yu kısa ve uzun vadede giderek istikrarsızlığa götürecek bazı unsurlar ortaya çıkarmıştır. *“Dini, mezhepsel ve etnik farklılıklar temelinde beliren bu dinamikler, bölgede yeni çatışma alanlarına zemin hazırlarken bölge dışı aktörlerin de Orta Doğu’daki gelişmeleri yönlendirebileceği bir konjonktür meydana getirmiştir”* (Sandıklı ve Semin, 2014:194). Suriye’deki kriz bu duruma çok güzel bir örnek teşkil etmektedir. Suriye krizi göstermiştir ki, Orta Doğu sürekli kaynamaya devam eden bir kazandır. Bölgede yaşanan olaylar, ihtilaflar, sorunlar, krizler ve çatışmalar Orta Doğu’da dengelerin yerine oturmadığını, Orta Doğu’nun istikrarlı bir bölge haline gelemediğini her seferinde bizlere göstermektedir. Bu kaynayan kazan sadece kendi içindeki suyu değil, etrafını da ısıtmaktadır. Suriye’de ortaya çıkan siyasi kriz ve devamında gelen siyasi istikrarsızlıklar, başta Türkiye olmak üzere sınır ülkelere siyasi, ekonomik, toplumsal büyük sorunlar yaşatmış ve yaşatmaya devam edecek gibi görünmektedir.

Bu makalede Suriye'deki çatışmaların ve bu çatışmaların ortaya çıkardığı istikrarsızlığın Türkiye'ye doğrudan ya da dolaylı yoldan etkileri, Suriye ile bozulan ikili ilişkiler, dış politika paradigmaları, Suriye'de ortaya çıkan siyasi boşluk, krizin yol açtığı sığınmacı sorunu incelenecektir. Bu etkiler incelenirken çeşitli araştırma kuruluşlarının verilerinden ve raporlarından yararlanılacak, bölgesel bazda yapılan saha incelemesi sonucu elde edilen veriler kullanılacaktır.

2. DOSTLUKTAN ÇATIŞMAYA: TÜRKİYE - SURIYE İLİŞKİSİNİN DÖNÜŞÜMÜ

Su sorunu, PKK (Kürdistan İşçi Partisi), Hatay meselesi gibi konuların altında Suriye-Türkiye ilişkileri belli ara dönemler dışında genellikle gergin geçmiştir. Bununla beraber terörizmle mücadele işbirliğini görüşmek üzere, Türkiye ve Suriye Heyetleri 19-20 Ekim 1998 tarihlerinde Adana'da bir araya gelmesiyle imzalanan Adana Mutabakatı'yla Suriye ile ilişkilerimizde önemli bir psikolojik bariyer aşılmış, Ahmet Necdet Sezer'in Hafız Esed'in cenaze töreni için 2000 Haziranında yapmış olduğu ziyaretle artık yeni bir dönem başlamıştır (Yeşilyurt, 2013:401). Özellikle AK Parti'nin 2002'de iktidara gelmesiyle daha önceki dönemlerde olmadığı kadar ilişkiler gelişmiş ve derinleşmiştir. Türkiye ilerleyen yıllarda da Ak Parti ile beraber Suriye ilişkilerinde elde ettiği kazanımlarını, geliştirilen iyi ilişkilerle bir yumuşak güç unsuru olarak kullanmıştır. Ancak Arap dünyasında başlayan isyan dalgasının Mart 2011'de Suriye'ye sıçramasıyla, Türkiye-Suriye ilişkileri de yeni bir döneme girmiştir.

Türkiye, ilk zamanlarda Esed ile iyi ilişkileri dikkate alarak ve Esed yönetimiyle bağları koparmamak adına Suriye'de Baas rejiminin yaptığı katliamlarla ilgili çok sert açıklamalarda bulunmaktan kaçınmıştır. Türkiye, sorunların diyalogla ve zamana yayılarak halledilmesi taraftarı olmuştur (Bagdonas, 2014:140-142). Ancak, Suriye hükümetinin olayları bastırmak için uyguladığı şiddeti artırması Türkiye'nin bu tutumunu sürdürmesini imkânsız hale getirmiştir. Esed'e Türkiye tarafından sert mesajlarla uyarılar yapılmış fakat bütün girişimlere rağmen Esed şiddeti artırmaya devam etmiştir. Esed şiddetinin giderek artmasıyla beraber, dönemin Başbakanı Erdoğan uyarılarının şiddetini artırarak 'Suriye'de olanları Türkiye'nin iç işleri olarak algıladıklarını' belirtmiştir (İzbul, 2011).

Zaten çok gergin olan Türkiye-Suriye ilişkileri, 2012 Haziranında Suriye tarafından Türk uçağının düşürülmesiyle tam bir çıkmaza girmiştir. Devam eden çatışmalar zaman zaman Türkiye sınırına kadar ulaşmıştır. Zaman zaman sınır ihlalleri olmakta ve bunun yanında top mermileri Türkiye topraklarına düşmektedir (Hürriyet, 2014). Tüm bu gelişmeler üzerine Türkiye, angajman kuralları çerçevesinde Suriye'ye anında sınırdaki topçu birlikleri ile karşılık verme yoluna gitmiştir. Gerilim 2016 yılı başı itibarıyla düşmemiş ve Türkiye'nin iç siyasetinde tartışılan müdahale söylemleriyle yeni bir evreye girmiş görünmektedir. Esasen en temel sorunda budur. Suriye'de yaşanan krizin Türkiye'yi de içine alacak bir savaş potansiyeline sahip olması ve sonunun nereye varacak olduğunun kestirilememesidir. Türkiye'nin izlemekte olduğu Suriye politikasının gerek Suriye'deki iç çatışma temelli, gerekse Suriye'deki mevcut yönetimle olan ilişkilerinin durumu sebebiyle Türkiye'ye olumsuz geri dönüşleri olmuştur. Suriye, Türkiye'nin iç siyasetinde ve Batı dünyası ile ilişkilerinde belirleyici bir konuma yükselmiştir (Barkey, 2014:114). Suriye'de Esed rejimine karşı muhalefeti destekler bir politika izleyen Türkiye, batılı aktörlerden de gerekli desteği tam olarak göremeyince kendisini adeta tek başına çatışmanın ortasında bulmuştur. Suriyeli muhaliflerin Türkiye topraklarına girmesine izin verilmesi, sınır kamplarında muhaliflerin eğitilmesi (Strategic Comments, 2014) kamuoyunda olumsuz karşılık görmüş ve sınır illerde vatandaşların tepkilerine neden olmuştur. Türkiye'nin bu tutumunun, uluslararası camiada

yabancı ülkede rejim değiştirmek için silahlı muhalefete topraklarında destek veren ülke gibi bir izlenim yarattığı da iddia edilmiştir (Bilici, 2014). Bu izlenim, Türkiye'nin başına ileri zamanlarda büyük sorunlar yaratabilecek bir durumdur. Bölgede başat güç olmak ve bir model ülke olmayı kendine hedefleyen Türkiye, Suriye politikasındaki müdahaleci tavırlarıyla bölge ülkeleri için olumsuz bir izlenim yaratmıştır.

Türkiye'nin Esed rejimine karşı muhalefet hareketini desteklemesinin bir başka olumsuz sonucu da, bölgesel stratejisini Esed iktidarının ayakta kalmasına bağlayan İran'la ilişkileri olumsuz etkilemesi olmuştur. İran, Suriye krizindeki tutumuna karşılık Türkiye'ye tepkisel bir duruş sergilemiştir. Aynı zamanda PKK/PYD gibi terör örgütünü tekrar desteklemeye başladığı yönünde izlenimler mevcuttur. İran istihbarat örgütlerinin Türkiye'deki askeri tesisler hakkında bilgi topladığı tespit edilmiş, bu bilgileri terör örgütüyle paylaştığına yönelik değerlendirmeler yapılmıştır. İran'ın sınır karakollarından bazılarına geçici olarak PKK/PYD' ye tahsis ettiği ve terör örgütü militanlarının İran sınırından Türkiye'ye girerek eylem yapmalarına imkân sağladığı basına yansımıştır (Sandıklı ve Semin, 2014:241).

3. TÜRK DIŞ POLİTİKASI AÇISINDAN SURİYE KRİZİ

AK Parti hükümeti ile beraber önemli ölçüde faaliyet alanı genişleyen Türk dış politikası, Suriye krizi ile beraber vizyonunu ve misyonun gösterme şansı bulmuştur. Kriz süreci Türkiye'nin Orta Doğu'da bölgesel gücünün sınırlarını ve Orta Doğu'daki devrim taleplerini yönlendirme kapasitesini test etmiştir. Türkiye'nin 'Ortadoğu'da oyun kurucu ülke' söylemiyle yürüttüğü ve kimilerince 'Yeni Osmanlı' diye nitelendirilen politikası, Suriye'de karşılığını bulamamış, devrim arayışlarına verilen güçlü siyasi ve askeri desteğe rağmen henüz bir başarı kaydedilememiştir (Ertuğrul, 2012:1).

Türkiye özellikle AK Parti iktidara geldikten sonra Arap Baharına kadar dış politikada komşularla sıfır sorun politikası çerçevesinde hareket etmiştir. Türkiye, geçmişte problemler yaşadığı ülkelerle sorunsuz bir ilişki sürecine girdiği dönemde Suriye ile de geçmişten gelen gerilimleri bir kenara bırakarak, Esed ile iyi ilişkiler kurarak sıfır sorun politikasını başarılı bir şekilde sürdürmüştür. Ancak, Arap baharı sonrası başlayan sıfır sorun politikasını terk etme eğilimi Suriye'de patlak veren krizle artık iyice terkedilmeye başlamıştır. AK Parti'nin iktidara geldiğinden bu yana Türk dış politikasının yaklaşımını özetleyen 'komşularla sıfır sorun' politikası, yakaladığı başarıyla Türk dış politikasının amiral gemisiyken, bugün gelinen nokta itibarıyla yumuşak karnı haline gelmiştir (Çemrek, 2012:65).

Suriye'deki gelişmelerin Türkiye'ye doğurduğu bu önemli sorunların yanında bir başka sorun da Suriye içinde iç savaş sonrası oluşan güç boşluğundan kaynaklanan problemlerdir. Suriye'de yaşanan iç savaşın neticesi olarak Esed rejimi belirli bölgelerin kontrolünü tamamen kaybetmiş ya da stratejik olarak terk etmiştir (Orhan, 2014:33). Devlet altı grupların ve etnik azınlıkların kontrolüne geçen Suriye topraklarında Türkiye yeni aktörler ve yeni sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Durumun değişkenliği belki de Türkiye için en temel problemler arasındadır. Stratejik olarak bütüncül bir politika geliştirmek zorlaşmış, değişen şartlara göre yeni politikalar ve yaklaşımlar geliştirme zorunluluğu doğmuştur. Bu durum ise genel olarak bakıldığında Türkiye'nin Suriye politikasında tutarsızlıkların oluşmasına ve dolayısıyla içeriden ve dışarıdan eleştiriler yöneltmesine sebep olmuştur. Bütüncül ve istikrarlı politika takip edemeyen devletlerin dış politikada uzun vadede güven oluşturması ve oyun kurması zor olacaktır.

4. SURIYE'DEKİ SİYASİ BOŞLUĞUN TÜRKİYE'YE YANSIMALARI VE BÖLGESEL BELİRSİZLİK

Suriye'deki kriz sadece bölgesel aktörlerin kendi iç durumunu etkileyen bir kriz olarak kalmamış, aynı zamanda Türkiye'nin siyasi bütünlüğünü de tehdit eden bir durumun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Genel olarak Suriye'nin kuzeydoğusunda yaşayan Kürtlerin Suriye nüfusu içindeki oranı %8-10 civarındadır. Kürtler, Nusayrilerden sonra ülkenin en büyük azınlığı durumundadır. Suriye'deki Kürtler, Kuzey Irak'taki yapıya benzer bir özerklik fikrine sıcak bakmaktadırlar (Sandıklı ve Semin, 2012:19). Suriye'nin kuzeyindeki gelişmeler, Kuzey Irak'taki mevcut durumla birlikte değerlendirildiğinde Türkiye için önemli bir tehdit yaratmaktadır. Tıpkı ayrılıkçı terörist grupların Irak'taki güç boşluğundan yararlanıp Türkiye'ye geçmeleri gibi, Suriye'nin kuzeyinden de Türkiye'ye gruplar sızmaktadır. Türkiye'nin güney sınırlarının, daha geniş anlamda Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin daha sorunlu ve istikrarsız hale gelmesi söz konusudur (Orhan, 2014:30-48). PKK terör örgütüne Suriye'nin kuzeyinde önemli hareket alanları açılması ve Suriye'nin parçalanma ihtimali sonrası burada oluşabilecek bir Kürt yapılanması Türkiye için önemli bir güvenlik endişesi oluşturmaktadır.

Kriz sonrası Suriye'nin kuzeyinde bir otorite boşluğu ortaya çıkmıştır. Bu boşluktan yararlanan PKK/KCK, Esed rejiminin de Türkiye'ye karşı örgüte destek vermeye yönelmesiyle bölgede kendisine hareket alanı sağlamıştır. Esed rejimi ülkedeki Kürtlerin muhalefete katılmasını engellemek amacıyla terör örgütünü kullanmakta, bu doğrultuda örgüte silah ve mühimmat tedarik etmektedir. PKK/KCK da Esed rejiminin sağladığı koruma ve imkânlarla Suriye'nin kuzey ve kuzeydoğusunda PYD ile birlikte varlık göstermekte, Suriyeli Kürtlerden militan temin etmeye çalışmaktadır. Orta Doğu'da dört parçalı konfederal bağımsız bir Kürdistan hedefleyen terör örgütü, PYD üzerinden bölgedeki ayrılıkçı eğilimi tahrik etmekte, Suriye'nin kuzey ve kuzeydoğusunda kendi güdümünde ilk etapta özerk bir yönetim tesis etmeye çalışmaktadır (Sandıklı ve Semin, 2014:240)."

Kürt yapılanması özellikle Türkiye iç siyasete ilişkin önemli etkiler yaratırken, Suriye'de ortaya çıkan güç boşluğunda ortaya çıkan IŞİD gibi petrol kaynaklarına yakınlığı nedeniyle dünyanın en zengin terör grupları arasında sayılan silahlı gruplar Türkiye için gerek kısa vadede gerek uzun vadede daha büyük tehditler oluşturmaktadır. Bölgedeki istikrarsızlık sürdükçe bu güçlerin alanı daha da genişleyecek ve Türkiye için daha büyük bir tehdit oluşturacaklardır. 2015 yılı itibarıyla IŞİD Türkiye'yle sınır komşusu olmuştur (Bulut ve İnan, 2015). Artık Türkiye güneyinde rasyonel olmayan yeni bir aktörle daha da muhatap olmak zorunda kalacaktır. Rehine kriziyle Türkiye'ye önemli bir utanç yaşatan IŞİD'in terörist bir örgüt olarak yaptıklarını da göz önüne alırsak bundan sonra güney sınırımızda nelerin yaşanabileceğini kestirmek neredeyse imkânsız olacaktır. Türkiye içerisinde IŞİD'e ait terör hücrelerinin varlığından bahseden raporlar ve bilgiler de (Barkey, 2014:122) göz ardı edilmemelidir. Bununla beraber IŞİD'e sempatiyle yaklaşan oluşumların (Hizbullah) Türkiye'nin güneyinde kısmi de olsa etkili olması IŞİD tehlikesinin ciddi olarak ele alınmasını gerektirmektedir (Armstrong, 2015). Bütün bunlar Türkiye'nin Suriye kriziyle nasıl bir istikrarsızlık ve belirsizlik batağına itildiğini açıkça göstermektedir.

Türkiye için Suriye krizinin etkileri sadece Irak ve Suriye sınırında yaşanan belirsizlik ve istikrarsızlık ortamıyla sınırlı değildir. Türkiye, krizin en ağır faturasını çeken Suriye halkının yaşadığı dramı paylaşmak ve neticede canlarını kurtarmak için kendisine sığınan insanların sorunlarıyla da ilgilenmek durumunda kalmıştır. Giderek artan ve iki milyona yaklaşan Suriyeli mültecileri barındırmak ve ne zaman ülkelerine dönebilecekleri belli olmayan bu insanların sorunlarıyla uğraşmak Türkiye'nin zaten sıkıntılı olan güneyinde yeni problemlere yol açmıştır.

5. SURIYELİ MÜLTECİLER SORUNU VE TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

Suriye'deki krizin başlamasından itibaren üç milyondan fazla Suriyeli; Türkiye, Lübnan, Ürdün, Irak gibi komşu ülkelere sığınmak zorunda kalmıştır. Türkiye bu süreçte giriş yapmak isteyen Suriyelilerin hepsini kabul etmiş, onlara 'Geçici Koruma Statüsü' vermiştir (AFAD, 2015). Geçici Koruma; ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak veya bu kitlesel akın döneminde bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen ve uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirmeye alınamayan yabancılara sağlanan korumayı ifade etmektedir. Suriyelileri de kapsamına alan Geçici Koruma Yönetmeliği, 22/10/2014 tarihli ve 29153 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. BM (Birleşmiş Milletler)'nin Mayıs 2015 sonu rakamlarına göre çeşitli ülkelere dağılmış toplam 3,980,623 kayıtlı Suriyeli mülteci bulunmaktadır. Bunlardan 1,7 milyondan fazlası Türkiye'ye sığınmıştır (UNHCR, 2015).

Türkiye, Suriye'de krizin başlayıp, sığınmacı kabul ettiği tarihten bu yana Suriyelilere toplam 5.6 milyar dolar insani yardım yapmıştır. Bu rakamlar içerisinde Birleşmiş Milletler ve Avrupa ülkelerinden gelen toplam uluslararası yardım ise sadece 394 milyon dolar civarındadır (AFAD, 2015). Gelen dış yardımlarla Türkiye'nin harcadığı parayı kıyaslayınca, krizin Türkiye ekonomisine ciddi bir etkisi olduğu görülmektedir. Son dönemde gündemde olan ve AB(Avrupa Birliği) Komisyonun Şubat ayının başında onayladığı Suriyeli mülteciler için Türkiye'ye verilecek olan 3 milyar Euro'luk yardım önemli ölçüde mali açıdan katkı sağlayacaktır. Ancak bu yardımı kabul etmek demek, daha fazla mülteciyi ve sorunu da kabul etmek anlamına gelmektedir. Suriyeli sığınmacıların bir kısmı sığınma kamplarında barınırken, önemli bir kısmı da kentlerde barınmaktadır. Yapılan analizlerde, Türkiye'deki kamplarda bulunan Suriyelilerin durumunun, kamp dışında yaşayan Suriyelilerden nispeten daha iyi olduğu gözlenmektedir. Haziran 2015 başı itibarıyla, barınma merkezlerindeki toplam Suriyeli sayısı sadece 259.323'tür (AFAD, 2015). 1,7 milyondan fazla Suriyelinin Türkiye'de bulunduğunu göz önünde bulundurursak, kentlere dağılmış Suriyelilerin ne kadar fazla olduğu görülecektir. Hele ki BM Türkiye Mülteci Raporunun (Asil Haber, 2015) Türkiye'deki Suriyeli mülteci sayısının 2015 sonu itibarıyla 2 milyon 500 bine ulaşacağı ve bunlardan 2 milyon 200 bininin kamplar dışında yaşayacağını belirtmesi, daha çok Türk vatandaşının bu sorundan etkileneceğini göstermektedir.

Tablo 1: Türkiye'de Barınma Merkezleri Dışında Yaşayan Suriyeliler (İlk 10)

<i>Şehir</i>	<i>Suriyeli Sayısı</i>
İstanbul	330.000
Gaziantep	220.000
Hatay	190.000
Şanlıurfa	170.000
Mardin	70.000
Adana	50.000
Kilis	49.000
Mersin	45.000
Konya	45.000
Kahramanmaraş	44.000

(Kaynak: ORHAN, O VE GÜNDOĞAR, S. (2015) “ Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri” , Orsam Rapor No: 19)

Tablo 1 göstermektedir ki yüzbinlerce Suriyeli sığınmacı kampların dışında şehirlerde yaşamaktadır. Kamplarda yaşayan sığınmacılar daha çok ekonomik yönden bir sorun teşkil etmekle beraber, kentlere gelen sığınmacılar gerek yerel hakla olan ilişkilerde yaşanan sorunlar, gerekse ülkedeki hukuku, siyasi, sosyal düzene uyum sağlayamamaları ile önemli bir sorun teşkil etmektedirler. Ekonomik durumu iyi olan Suriyeli sığınmacıların entegrasyonu nispeten daha kolay olsa da, savaşın da etkisiyle Suriyeli mültecilerin çoğunluğunun ekonomik durumu kötü durumdadır. Şehirlere gelen sığınmacıların bir bölümü akrabalarının yanına yerleşirken önemli bir kısmı çok kötü şartlarda barınmak, yaşamak zorunda kalmaktadır (Yılmaz, 2013). Özellikle bu zor durumlarda yaşamını sürdürmeye çalışan Suriyeli sığınmacılar bölgede büyük problemlere yol açmaktadırlar.

Suriyeli sığınmacıların gelmesiyle beraber kent nüfuslarında ciddi artışlar yaşanmıştır. Bu durum bölge şehirlerinde önemli altyapı sorunlarına yol açmaktadır. Şehirlerin altyapısı yoğun nüfusu kaldıramamakta, ekonomik istihdam yeterli olamamakta ve güvenlik güçlerinin sayıca yetersiz kalması gibi problemler görülmektedir. Bu gelişmelerin hepsi zaman içerisinde toplumsal huzuru bozacak etmenlerdir ve sonucunda Suriyeli mültecilere karşı yerel halkta bir tepki oluşturmaktadır. Suriyelilerin şehirde sayısının artmasıyla yerel halkta özellikle asayiş konusunda önemli endişeler oluşmaya başlamıştır. Ekonomik durumu iyi olmayan Suriyelilerin açlık içgüdüsüyle karıştığı hırsızlık, gasp gibi asayiş olaylarının arttığı ve yerel halkta büyük yankılar uyandırdığı sık sık basına yansımaktadır (Maman, 2014). Özellikle kadın vatandaşlar Suriyelilerin kaybedecek bir şeyi olmadığı düşüncesi ve duyulan hikâyeler sebebiyle belli saatlerden sonra dışarı çıkmamakta, belli mahallelere yalnız gitmekten çekinmektedirler. Yerel esnafın büyük güvenlik kaygısı yaşadığına bölgede çok kez şahit olabilirsiniz. Basında Suriyelilerin karıştığı olaylar sık sık yer almaktadır. Daha yakın zamanda Şanlıurfa yerel basınında Suriyelilerin Şanlıurfa'nın nezih mahallelerinden biri olan Bahçelievler'de taşlı sopalı kavga ettikleri ve birçok kişinin yaralandığı haberi yer almıştır. Aynı haberde vatandaşların, 'Suriyeliler huzurumuzu iyice kaçırdı' diyerek tepki gösterdikleri de belirtilmiştir (Şanlıurfa.com, 2015).

Yerel halkın Suriyelilerle ilgili bir başka şikâyeti de çeşitli işletmelerde düşük maliyeti sebebiyle Türkçe dahi bilmeyen Suriyelilerin çalıştırılması konusudur. Bu durumun vatandaşlar nezdinde iki farklı sonucu olmuştur. İlk olarak, işletmelerin maliyeti düşük olması sebebiyle Suriyelileri eleman olarak çalıştırılması zaten bölgede olan istihdam sorununu daha da artırmıştır. BM rakamlarına göre, Türkiye'deki Suriyeli kadın ve erkeklerin %21'i 18-59 yaş arasında, yani çalışma çağı dediğimiz yaş grubundadır (UNHCR, 2015). ORSAM'ın raporundaki bulgulara göre Suriyeli mültecilerin fazla olduğu illerde, işlerini kaybeden halkın %40 ile %100'ü arasında değişen oranlardaki bölümü 'Suriyeli mülteciler yüzünden işlerini kaybettiklerine' inanmaktadır (Yağlı, 2013). Bölge halkının önemli bir kısmı, iş imkânlarının ellerinden alındığına inanmaktadır. Diğer problem ise bu Suriyeli çalışanlarla halkın iletişim kuramamasından kaynaklanmaktadır. Suriyeli sığınmacıların önemli bir kısmı Türkçe bilse de, dile tam hâkim olamadıkları için bir diyalog problemi sık sık oluşmaktadır. Yaşanan diyalog problemi müşterilerin alışveriş yapmalarını zorlaştırmakta ve işverene müşteri kaybettirebilmektedir.

Şehirlerdeki ekonomik canlanma Suriyeli sığınmacıların kentlere gelmesiyle doğal olarak artmış olsa bile, ticaretle uğraşmayan yerel halkın önemli bir kısmı bundan olumsuz etkilenmiştir. Özellikle ekonomik durumu nispeten daha iyi olan Suriyeliler, barınma için çoğunlukla konut kiralama yolunu seçtikleri için emlak piyasası ev sahipleri açısından olumlu bir gelişme sağlamıştır. Ancak daha düşük ekonomik seviyedeki, kiracı konumunda olan yerel halk bu gelişmeden oldukça olumsuz etkilenmiştir (Kırmızıtaş ve Burun, 2014). Aynı şekilde zengin Suriyelilerin mal edinme yoluna gitmeleri mülk fiyatlarını önemli ölçüde artırmıştır. Basında yer alan haberlere göre, 2014 yılı itibarıyla iki yıl öncesine oranla sınır

kentleri Gaziantep, Şanlıurfa ve Kilis'te emlak fiyatları iki, kira fiyatları ise iki-üç kat artmıştır (Milliyet, 2014). Emlak fiyatlarının bu kadar yüksek seviyede olması, zincirleme bazı başka problemlere de yol açmıştır. Akçakale ve Ceylanpınar gibi sığınmacıların fazla olduğu sınır bölgelerinde arsa sahipleri Suriyelilere kiralamak üzere hızlı bir şekilde ev inşa etmektedir. Bu da bozuk ve güvensiz yapılanmayı beraberinde getirmektedir (Orhan, 2014:16). Bölgedeki şehirlerde sığınmacıların gelmesi sonucu arz-talep dengesi de buna bağlı değişmiştir. Talebin artmasına bağlı olarak da özellikle temel tüketim ürünlerinin fiyatlarında artışlar oluşmuştur. 2010 yılındaki enflasyon oranı Gaziantep'te %6,8'ken, 2013 yılında bu oran %8,8 olmuştur. Türkiye genelinde Gaziantep enflasyon oranı bazında, 2010'da 18'inciye, 2013 yılında Türkiye birinciliğe yükselmiştir (Öztürkler ve Göksel, 2015:20).

Bölgesel durumun yanı sıra, genel çerçeveden bakacak olursak Suriyelilerin genel bütçe ve işsizlik rakamlarına da etkisi olduğu görülmektedir. Türkiye bütçesinden Suriyeliler için harcanan para 5,6 milyar doları bulmuştur. Bununla beraber, 2015 Şubat ayı içinde açıklanan rakamlar ile işsizlik oranı 11,2 ile çift haneye ulaşmıştır (TÜİK, 2015). Bu yükselişte Suriyelilerin işgücü piyasasına girişinin önemli etkisi olmuştur.

Suriye krizinin oluşturduğu ortam ve bozulan Türkiye-Suriye ilişkilerinin Türkiye'ye etkileri sadece güney sınırlarında istikrarsızlık ve artan mülteci sayısı ve beraberinde getirdiği sıkıntılara ibaret kalmamıştır. Yaşanan krizin artarak devam etmesi ve üzerinden dört sene geçmesine rağmen herhangi bir çözüm sağlanamamış olması Türkiye için ekonomik olarak da önemli sonuçlar doğurmuştur.

6. SURIYE KRİZİ'NİN EKONOMİK SONUÇLARI

1998 sonrası iyileşmeye başlayan Türkiye-Suriye ilişkilerine paralel olarak, ekonomik ilişkiler de özellikle AK Parti sonrası gelişmeye başlamıştır. 2004'te serbest ticaret anlaşmasının imzalanması ve bu anlaşmanın 2007 yılında yürürlüğe girmesiyle önemli bir dönem başlamıştır. 2007'ye kadar 800.000.00 dolar civarında olan ticaret hacmi, o yıl bir milyar dolar sınırını aşmıştır (Yeşilyurt, 2013:421).

Bu dönemde, Türkiye-Suriye ilişkileri siyasi açıdan büyük ilerleme gösterirken, buna paralel olarak iki ülke arasındaki ticarete de önemli gelişmeler yaşanmıştır. 2009 yılında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin tesisleriyle beraber iki ülke ekonomik ve ticari alanlarda işbirliğine gitmiş, ticaret hacmi hızlıca büyümeye başlamıştır. 2010'da Türkiye'nin Suriye ile ticaret hacmi 2009'a oranla %30 artmış ve 2,5 milyar dolar düzeylerine ulaşmıştır.

Suriye'deki krizle birlikte Türkiye'nin bölgede başlattığı ekonomik bütünleşme süreci sekteye uğramış, iki ülke arasındaki ticari bağlar ciddi ölçüde zarar görmüştür (Sandıklı ve Semin, 2012:47). Suriye'deki kriz iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkileri adeta durma noktasına getirdiği görülmektedir.

Suriye-Türkiye sınırındaki sınır kapıları Suriye'yi Avrupa, Türkiye'yi Arap dünyasına açılmasına imkân tanıyan kapılardır. Bu kapıları kullanan birçok lojistik firması, krizin etkisiyle sınırların kapatılmasından olumsuz etkilenmektedir. Ayrıca yabancı lojistik firmalarının özellikle Avrupa'dan Suriye'ye mal taşıyan tırlarının Türkiye'yi transit geçitte kullanmaları, Türkiye ekonomisine gelir sağlamaktadır. Kriz sonrası bu gelirlerde de önemli azalmalar gerçekleşmiştir.

Tablo 2 : Cilvegözü Sınır Kapısından Geçiş Yapan Lojistik Araçları

<i>Cilvegözü Sınır Kapısı</i>	<i>Eşya Taşımali ve Eşya Dolu Taşımacılık, Araç Sayısı</i>
Temmuz 2010	15.000
Temmuz 2011	15.000
Aralık 2011	7.980
Temmuz 2012	3023
Ağustos 2012	30
Eylül 2012	184
Ekim 2012	4793
Aralık 2012	4364
Ocak 2013	4355
Şubat 2013	4557
Nisan 2013	4355
Mayıs 2013	4364

(Kaynak: REÇBER, K. ve AYHAN, V. (2013). “Türkiye İle Suriye Arasındaki Krizin Hatay Bölgesi Üzerindeki Etkileri” , Alternatif Politika, 5:3.)

Tablo 2’de görüldüğü üzere çatışmaların başladığı 2011’den itibaren sınır kapısından geçiş yapan nakliye araçlarında büyük düşüş gerçekleşmiş, bu sayı ağustos 2012 itibariyle sınır kapısının kapatılması nedeniyle 30’a kadar inmiştir. Daha sonraki aylarda ise sürekli dört bin civarlarında seyretmiştir ve bu sayı kriz öncesinin yaklaşık üçte birini ancak oluşturmaktadır. Türkiye’nin diğer Arap ülkelerinin bir bölümüyle ticaret yaparken bu yolları kullandığı düşünüldüğünde kriz sadece Türkiye-Suriye ticari ilişkilerine değil, Türkiye’nin diğer Arap ülkeleriyle olan ticaretini de olumsuz etkilemiştir.

Suriye’deki krizin Türkiye’ye ekonomik olarak bir başka faturası da turizm gelirleri açısından olmuştur. Türkiye ile Suriye’nin arasında vizelerin 2009 tarihinde sonra karşılıklı kaldırılmasından sonra özellikle güneybirlik alışveriş turları ve Türkiye’ye gelen Suriyeli turistlerinin Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu’daki turizm gelirlerine önemli katkıları olmuştur (Alpaslan, 2012:2). Krizden önce Suriyeli turistlerin ziyaret ettiği bölgelerdeki girişimciler, krizden sonra turist sayılarındaki azalmadan olumsuz etkilenmiş ve bu durum şehirlerin ekonomik yaşamını da genel olarak olumsuz etkilemiştir. 2009 yılında 400 bin civarı olan Suriye’den gelen turist sayısı, 2012 yılında 235 bin 614 kişi düzeyine kadar inmiştir (Sabah, 2012). 12 Ocak 2016’da Sultanahmet’te IŞİD teröristi olduğu açıklanan yabancı uyruklu bir canlı bombanın kendini patlatmasıyla çoğu Alman 10 kişinin ölmesi, 15 kişinin yaralanması dış basında fazlasıyla yer almış, Türkiye’ye yapılan rezervasyonlarda önemli ölçüde iptaller olmuştur.

Suriye krizinin bazı ekonomik yararlarının olduğu kesimler de olmuştur. Türkiye’nin kamplarda yaşayan Suriyelilere ve Suriye içine yaptığı insani yardımların büyük çoğunluğu yerel firmalar üzerinden sağlanmaktadır. Aynı şekilde, diğer ülkelerden Suriye’ye gidecek olan yardım malzemelerinin tedarikinin önemli kısmını sınır illerindeki yerli firmalar karşılanmaktadır. Bu durum, sınır illerinde üretimin artmasına ve Suriye’deki krizle beraber düşüş yaşayan ihracatın toparlanmasına yol açmaktadır. Örneğin, 2011 senesinde Gaziantep ilinin Suriye’ye 133 milyon dolarlık ihracatı varken, 2013 yılında bu rakam 278 milyon dolar düzeylerine ulaşmıştır (Orhan ve Gündoğar, 2015:18). Suriye’ye sınır şehirlerimizden biri

olan Hatay’da ihracatın önceleri bir düşüş eğilimi gösterse de; 2013 itibarıyla önemli bir artış gösterdiği görülmektedir.

Tablo 3: Hatay’dan Suriye’ye Yapılan İhracat

Suriye’ye İlk 3 Ay İhracat	Toplam (Milyon Dolar)
Ocak-Mart 2010	24.977.146
Ocak-Mart 2011	20.508.303
Ocak-Mart 2012	14.356.840
Ocak-Mart 2013	34.179.532

Kaynak: REÇBER, K. ve AYHAN, V. (2013). “Türkiye İle Suriye Arasındaki Krizin Hatay Bölgesi Üzerindeki Etkileri” , Alternatif Politika, 5:3.

Bütün bunların yanında, savaşın ekonomik maliyetinin tam olarak hesaplanmasının imkân dâhilinde olmadığını da belirtmek gerekir. Her ne kadar mevcut verilerle düşüş ve kayıplar tespit edilebilse de, fırsat maliyeti dediğimiz kaçan fırsatları hesaplamak zordur. Atılacak yeni adımlar, kurulacak yeni ilişkiler, yapılacak yeni ticari anlaşmalar kaçan fırsatlar arasındadır. Ne zaman biteceği belli olmayan bu krizin gerçek anlamda ekonomik maliyetini şimdiden görmek mümkün olmasa da oluşan hasarın ve halklar arasında zedelen güven duygusunun tekrar tesis edilmesi krizin sonlanmasıyla hemen yakalanacak bir durum değildir ve dolayısıyla yukarıda bahsedilen kayıplar artarak devam edecektir.

7. SONUÇ

Suriye’de patlak veren kriz her ne kadar bir iç isyan olarak başlamışsa da kısa süre içerisinde etkisi bütün komşu ülkelere ulaşmıştır. Orta Doğu gibi iç ve dış aktörlerin müdahalesine çok açık olan bir bölgede ortaya çıkan sorunların çözümü tarihsel olarak bakıldığında kolay olmadığı görülecektir. Sorunların çözümünde inisiyatif alınması ve global ölçekte ağırlığı olan aktörlerin bölge ülkeleriyle işbirliği içinde ortak bir noktada buluşması gerekmektedir. Bu açıdan bakılacak olursa Suriye tam olarak meselede söz sahibi olan ülkelerin anlaşamamasının faturasını ödemektedir. Ne yazık ki bu çözümsüzlük ilk önce masum halkı etkilemiş ve yüzbinlerle ifade edilebilecek ölümleri netice vermiş ve milyonlarca insanı ülkesini terk etmeye zorlamıştır. Yaşanan acılar ve kayıplar kısa cümlelerle ifade edilemeyecek kadar büyük boyutlara ulaşmış bulunmaktadır. Ateş düştüğü yeri yakar dence de o ateşin kontrol altına alınmadığı zaman çevresine de sıçrayacağı bilinen bir gerçektir. Suriye krizi bu anlamda tam bir örnek teşkil etmektedir. Suriye ile komşu olan ülkelerin hemen hepsi ve hatta aynı coğrafyada bulunmayan diğer ülkeler de Suriye krizinden olumsuz etkilenmişlerdir. İhmaller, anlaşmazlıklar, yanlış politikalar ve çekişmeler neticesinde içinden çıkılmaz bir çatışma alanı haline gelen Suriye komşu ülkeler için de bir tehdit ve istikrarsızlık kaynağı olmuştur. Esed rejiminin gerilemesiyle ortaya çıkan boşluğun devlet altı gruplar tarafından doldurulması Suriye krizinin gidişatını değiştirmiş ve yeni aktörler ve pazarlık alanları oluşturmuştur. İŞİD gibi içte ve dışta sorumsuzca hareket eden ve terörü hedefe ulaşmak için amaç edine yapıların bölgede etki alanını genişletmiştir.

Bu açıdan bakacak olursak sıfır sorun parolasıyla dış politikada atılım yapmaya çalışan Türkiye’nin içinde bulunduğu mevcut durum hiç de iç açıcı görünmemektedir. Bir yandan sınırının hemen dibinde İŞİD’le karşı karşıya kalma durumuna düşerken diğer yandan da Suriye’nin kuzeyinde oluşmaya başlayan ve özerklik yolunda hızla ilerleyen yeni bir Kürt oluşumuyla karşı karşıya kalmıştır. Haziran 2015 genel seçimlerinden sonra gündeme gelen Türkiye-Suriye sınırındaki PYD (Demokratik Birlik Partisi) oluşumu oluşan istikrarsızlık ve

belirsizlik ortamını zirveye çıkarmış bulunmaktadır ve Türkiye'yi yakından ilgilendirmektedir. 2016 yılı başı itibariyle Türkiye'nin müttefiklerini PYD'yi terörist olarak tanımları konusunda ikna etmeye çalışması ve özellikle ABD'nin buna yanaşmaması bölgede beliren yeni oluşumları ve bunun Türkiye'ye olacak etkilerini düşündürmektedir. Orta Doğu coğrafyasında, ittifakların ve menfaatlerin çok yönlü örtüştüğü ve çakıştığı bir alanda savaş, düşünülmesi gereken son seçeneklerden olmalıdır. Özellikle Rusya ile yaşanan uçak düşürme krizi Türkiye'yi bölgede çok daha dikkatli davranmaya zorlamıştır. Irak'tan umduğunu tam olarak bulamadan ayrılan dünyanın süper gücü ve en büyük askeri gücünü yöneten ABD'nin tecrübesinden dersler çıkarmak faydalı olacaktır. Türkiye bölgesel bir aktör olarak tek taraflı müdahalelerden kaçınmalı ve kendisini hedef ülke haline getirmemelidir. Unutmamak gerekir ki şu ana kadar maruz kalınan sıkıntılar muhtemel bir savaş ortamıyla katlanarak artacak ve içinden çıkılmaz bir hal alacaktır.

Bu noktada atılması gereken en önemli adım global ve bölgele aktörlerin Suriye konusunda kendi istedikleri çözümü dayatmaktan vazgeçmeleri ve ortak bir noktada buluşmayı kabul etmeleri olacaktır. Aksi halde bölgede her geçen gün kötüye giden güvenlik ve istikrar sorunu daha da kötüye gidecek ve bölge ülkelerini çok yönlü tehdit etmeye devam edecektir. Türkiye gibi bu istikrarsızlık ve belirsizlik ortamından en fazla etkilenen ve zarar gören ülkelerin bu noktada özellikle dikkatli olmaları, çatışma ortamını bölgesel bir savaşa dönüştürebilecek adımlardan ve tutumlardan uzak durmaları gerekmektedir. Unutmamak gerekir ki, çözüm adına atılacak adımlar devletlerin bölgele çıkarları etrafında döndüğü sürece ortaya çıkan sonuç bölgede yaşayan insanlara kalıcı barışı getirmeyecektir. Suriye'de ve komşu ülkelerde yaşayan halkların sorunları, ihtiyaçları ve birbiriyle olan ilişkileri belirleyici etmen olmak zorundadır. Dayatmayla oluşturulan yapay çözümler kısa vadede bir sükûnet ortamı oluştursa da, bölgede yaşayan halkların ihtiyacı karşılanmadığı sürece çatışma ortamı bir potansiyel tehdit olarak kalmaya devam edecektir. Suriye'de yaşanan kriz ve benzerleri sınır, tarih, kültür ve birçok sahada ilişkileri olan ülkeler için bir fayda sağlama ve bölgesel bir hegemonya teşkil etme aracı olarak görülmemelidir. Milyonlarca insanın hayatını etkileyecek olan çatışmaların doğal olarak yakın komşuluklara sıçrayabileceğinin bilincinde olarak menfaat eksikli değil, insan endekslili çözümlere yönelmek bölgesel barışın temini ve tesisi için daha uygun bir seçenek olacaktır.

KAYNAKÇA

- AFAD (2015). "Afet Raporu|Suriye", <https://www.afad.gov.tr/tr/IcerikDetay1.aspx?IcerikID=848&ID=16>, 14.06.2015.
- ALPASLAN, İ.B. (2012). "Suriye Krizi Türkiye Ekonomisini Nasıl Etkiler", TEPAV.
- BARKEY, H.J. (2014). "Turkey's Syria Predicament", *Survival: Global Politics and Strategy*, 56:6.
- BİLİCİ, A. (2014). "Suriye Politikasındaki Yanlışlar", http://www.zaman.com.tr/abdulhamit-bilici/suriye-politikasindaki-yanlislar_2195511.html, 7.02.2015.
- "BM'den çarpıcı Suriyeli göçmen raporu" (2015), <http://www.asilhaber.net/bmden-carpici-suriyeli-gocmen-raporu-h8466>, 14.06.2015.
- BULUT, M. ve İNAN, S. (2015). "İsıd Karkamis Sinirina Mayin Dosedigaziantep'in Karkamis İlçesinde, Sinirin Sifir Noktasina Kirmizi Bir Pikapla Gelen İsıd'liler, Araziye Mayin Birakti", <http://www.iha.com.tr/haber-isis-karkamis-sinirina-mayin-dosed-i-475060/>, 20.06.2015.

- ÇEMREK, M. (2012). “Türk Dış Politikasında Suriye Dönüşümü: Güvenliğe Geri Dönüş”, SDE Analiz.
- BAGDONAS, D.Ö. (2014). “Reading Turkey's Foreign Policy on Syria: The AKP's Construction of a Great Power Identity and the Politics of Grandeur”, *Turkish Studies*, 15:1.
- DEUTSCHE WELLE TÜRKÇE, (2011). “Suriye’de 48 yıllık olağanüstü hal son buluyor”, <http://www.dw.com/tr/suriyede-48-y%C4%B1l%C4%B1k-ola%C4%9Fan%C3%BCst%C3%BC-hal-son-buluyor/a-15002508>.
- ERTUĞRUL, D. (2012). “Türkiye Dış Politikası için bir Test: Suriye Krizi” ,TESEV.
- HUGHES, G.A. (2014). "Syria and the Perils of Proxy Warfare", *Small Wars & Insurgencies*, 25:3.
- İZBUL, C. (2011). “Erdoğan: Suriye İç Meselemiz, Gereğini Yapmak Durumundayız”, <http://www.amerikaninnesi.com/content/erdogan-suriye-ic-meselemiz-geregini-yapmak-durumundayiz-127078293/898713.html>, 7.02.2015.
- KIRMIZITAŞ, H. ve BURUN, E. (2014). “Suriyeliler Sınır İllerinde Kira Ve Emlak Fiyatlarını Uçurdu”, <http://www.milliyet.com.tr/suriyeliler-sinir-illerinde-kira/gundem/detay/1846010/default.htm>, 4.02.2015.
- MAMAN, K. (2014). “Suriyeli mülteci sorunu krize dönüştü”, *Bugün*, <http://www.bugun.com.tr/gundem/konteyner-terasa-cikti-haberi/1196005>, 24.06.2015.
- ORHAN, M. (2014). “Transborder Violence: The PKK in Turkey, Syria and Iraq”, *Dynamics Of Asymmetric Conflict: Pathways Toward Terrorism and Genocide*, 7:1.
- ORHAN, O. (2014). “Suriye’ye Komşu Ülkelerde Suriyeli Mültecilerin Durumu: Bulgular, Sonuçlar Ve Öneriler”, ORSAM Rapor No: 189.
- ORHAN, O VE GÜNDOĞAR, S. (2015). “ Suriyeli Sığınmacıların Türkiye’ye Etkileri”, ORSAM Rapor No: 19.
- ÖZTÜRKLER, H. ve GÖKSEL, T. (2015). “Suriyeli Mültecilerin Türkiye’ye Ekonomik Etkileri: Sentetik Bir Modelleme”, ORSAM Rapor No: 196.
- PHILLIPS, C. (2015). “Sectarianism and Conflict in Syria”, *Third World Quarterly*, 36:2.
- REÇBER, K. ve AYHAN, V. (2013). “Türkiye İle Suriye Arasındaki Krizin Hatay Bölgesi Üzerindeki Etkileri” , *Alternatif Politika*, 5:3.
- SANDIKLI, A. ve SEMİN, A. (2014). “Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye”, Atilla Sandıklı ve Erdem Kaya (der.), *Orta Doğu’da Değişim ve Türkiye*, Bilgesam, İstanbul.
- SANDIKLI, A. ve SEMİN, A. (2012). “Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye” , Bilgesam Rapor No:52.
- “Suriye’de Esad’dan Reform Vaatleri”, (2011), http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2011/03/110325_syria_update, 24.01.2015.
- “Suriyeli turist sayısı %33 geriledi”, (2012), <http://www.sabah.com.tr/turizm/2012/07/01/suriyeli-turist-sayisi-33-geriledi>, 8.01.2015.

- “Suriyeliler Urfa’yı Savaş Alanına Çevirdi”, (2015), <http://www.sanliurfa.com/suriyeliler-urfa-yi-savas-alanina-cevirdi/1671426978/>, 4.02.2015.
- “Turkey's Syria role risks instability at home, isolation abroad”, Strategic Comments, 20:8, 2014.
- TÜİK, (2015), “İşgücü İstatistikleri”, <http://www.tuik.gov.tr/HbGetirHTML.do?id=18637>, 14.06.2015.
- UNHCR, “Syria Regional Refugee Response”, <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php>, 14.06.2015.
- UNHCR, “Syria Regional Refugee Response”, <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/country.php?id=224>, 14.06.2015.
- WILLIAM, A. (2015). “Critical period for Hizbullah in Turkey’s tense southeast”, Center for Global Policy George Mason University, <http://www.hurriyetdailynews.com/interview-critical-period-for-hizbullah-in-turkeys-tense-southeast.aspx?PageID=238&NID=84243&NewsCatID=338>.
- YAĞLI, H. (2013). “Suriyelilerin Gaziantep'e Etkisi: Hırsızlık ve Yüksek Kira”, <http://www.gaziantephaberler.com/suriyelilerin-gaziantep-etkisi-hirsizlik-ve-yuksek-kira-haberi-25908.html>.
- HÜRRİYET, (2014). “Yayladagi'nda Camiye Top Mermisi Düştü”, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/26124553.asp>, 24.06.2015.
- YEŞİLYURT, N. (2013). “Ortadoğu İle İlişkiler”, Baskın Oran (der.), Türk Dış Politikası Cilt:3, İletişim.
- YILMAZ, H. (2013). “Türkiye’de Suriyeli Mülteciler : İstanbul Örneği, Tespitler, İhtiyaçlar ve Öneriler”, Mazlumder Raporu, Http://İstanbul.Mazlumder.Org/Webimage/Suriyeli_Multeciler_Raporu_2013.Pdf.